

การศึกษาพระพุทธศาสนาในจารึกสมัยสุโขทัย

A Study of Buddhism in Sukhothai Inscriptions

พระมหาสุชนันต์ สุขวาทะ (แก้วมณี)*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “การศึกษาพระพุทธศาสนาในจารึกสมัยสุโขทัย” นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงมรดกทางพระพุทธศาสนาในจารึกสมัยสุโขทัยที่ตกทอดมาถึงสังคมไทยปัจจุบัน

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า จารึกสมัยสุโขทัยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เมื่อจัดหมวดหมู่ตามสาระสำคัญของเรื่องแล้ว สันเคราะห์ได้เป็น 5 มิติต่อไปนี้ คือ 1) มิติด้านศาสนบุคคล ได้แก่ เรื่องราวของบุคคลผู้มีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา 2) มิติด้านศาสนสถาน ได้แก่ วัดวาอารามและเสนาสนะถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา 3) มิติด้านศาสนวัตถุ ได้แก่ วัตถุอันนับเนื่องในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธรูปซึ่งยังมีอยู่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน 4) มิติด้านศาสนธรรม ได้แก่ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และ 5) มิติด้านศาสนพิธี ได้แก่ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การกรานกฐิน การบวชอุปสมบท

จารึกสมัยสุโขทัยทรงคุณค่าไม่เฉพาะด้านพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นเอกสารปฐมภูมิที่บอกเล่าประวัติและพัฒนาการประวัติศาสตร์ชนชาติไทยในยุคสมัยนั้น สืบมาถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะคุณค่าทางอักษรศาสตร์คือภาษาและวรรณคดี ประเพณีวัฒนธรรมและบุคลิกภาพอันดีงามของสังคมไทยสืบต่ออดีตมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา จารึกสมัยสุโขทัย ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนธรรม ศาสนพิธี

Abstract

This article entitled “A Study of Buddhism in Sukhothai Inscriptions” has objectives to exhibit the Buddhist heritage in Sukhothai inscriptions inherited onto contemporary Thai society.

The Findings of the research are The inscribed in Sukhothai period on Buddhism, After classification according to their subject of contents, they could be grouped into five dimensions as followings 1. Dimension on Buddhist persons, i.e. The accounts of persons in the maintenance and promotion of Buddhism. 2. Dimension on Buddhist places, i.e. Monasteries and construction and buildings such as the main halls and pagodas. 3. Dimension on Buddhist objects, i.e. The objects connected with Buddhist doctrine and faith. The main objects are Buddha images as mentioned in the inscriptions. 4. Dimension on Buddhist doctrines, i.e. The

*สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

teachings of the Buddha. And 5. Dimension on Buddhist Ceremonies, i.e. tradition and ceremonies related with Buddhism have been performed. Some to be mentioned like Kathina ceremony.

Sukhothai inscriptions not only provide information about Buddhist history and development at that time but other sources of knowledge were included in various fields like languages, literature, history, tradition and culture, especially the good personality of the people complied and assimilated with Buddhist teachings and become the Thai entity even today.

Keywords: Buddhism, Sukhothai Inscriptions, Buddhist Persons, Buddhist Places, Buddhist Objects, Buddhist Doctrines, Buddhist Ceremonies

บทนำ

จารึกสมัยสุโขทัยเป็นโบราณวัตถุที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ได้แก่ อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วรรณคดี นิรุกติศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประเพณีวัฒนธรรม คติความเชื่อ และทางด้านพระพุทธศาสนา (พระมหาสนิท อนุจารี, 2546: 378)

จารึกที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยมีมากมาย เช่น จารึกสุโขทัยหลักที่ 1 หรือจารึกพ่อขุนราม คำแหง พ.ศ. 1835 ได้กล่าวถึงพ่อขุนราม คำแหงทรงประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 1826 ต่อมาในปี พ.ศ. 1835 พระองค์โปรดให้ช่างนำหินทรายแป้ง มาทำพระแท่นมนังคศิลาบาตร ตั้งไว้ที่กลางดงตาล ในวันธรรมสวนะ 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ จะนิมนต์พระเถระ

ขึ้นนั่งบนพระแท่นแล้วแสดงธรรมให้บรรดาข้าราชการบริพารทั้งหลายได้สดับตรับฟัง ในวันธรรมดาพ่อขุนรามคำแหงทรงขึ้นประทับนั่งว่าราชการงานเมือง และตัดสินคดีความที่ราษฎรมาร้องทุกข์ ทรงโปรดให้แขวนกระดิ่งไว้เพื่อให้ผู้ที่มีความทุกข์ร้อนมาสั่งกระดิ่งร้องทุกข์ ดังมีข้อความจารึกต่อมาว่า ดังมีข้อความที่จารึกไว้ว่า

“1214 ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุชนาลัยสุโขทัยนี้ ปลุกไม้ตาลนี้ ได้สืบเสาะเข้าจึงให้ช่างฟันขดานหินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนโอกแปดวัน วันเดือนเต็ม เดือนข้างแปดวัน ผูกปฏุกรเถร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหินสุดธรรมแก่อุบาสก ผูกห้วยจำศีล ผีใช้วันสุดธรรม พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุชนาลัยสุโขทัยขึ้นนั่งเหนือขดานหินให้ผูกห้วยลูกเจ้าขุนผูกห้วยถือบ้านถือเมือง” (กรมศิลปากร, 2526: 17)

ด้านการพระศาสนาพ่อขุนรามคำแหงทรงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชมาร่วมกับภิกษุสงฆ์ฝ่ายเถรวาทเดิม ผู้สืบทอดมาแต่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ให้มาอบรมสั่งสอนชาวสุโขทัย ปรากฏว่ามีพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายคามวาสี และอรัญวาสีอย่างชัดเจน มีการตั้งสมณศักดิ์เป็นปุจฉาเถระ มหาเถระ แก่พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งในทางปกครอง คนสุโขทัยในสมัยนั้น (กรมศิลปากร, 2526: 14) จึงรักษาศีลเมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษาทุกคน โดยวันธรรมดารักษาศีล 5 ในวันธรรมสวนะ หรือวันพระรักษาศีล 8 หรือศีลอุโบสถตามแต่ครุทธานในคืนวันเพ็ญเดือน 12 มีงานนักขัตฤกษ์เผาเทียนเล่นไฟ จารึกเหล่านี้ได้บรรยายเหตุการณ์บ้านเมืองชีวิตของราษฎร ตลอดจนบทบาทของพระเจ้าแผ่นดินและพระสงฆ์อีกด้วย จะเห็นได้ว่าศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 หรือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงบ่งบอกว่า วัฒนธรรมทางด้านพระพุทธศาสนาของคนสุโขทัยนั้นเกิดขึ้นด้วยความศรัทธาความร่วมมือร่วมใจอย่างจริงใจของคนทุกระดับในสังคมในสมัยนั้น ความคิดทางพระพุทธศาสนาในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงได้เน้นคำสอนของพระพุทธศาสนา จากหลักฐาน

ทางวรรณคดีทำให้เห็นว่าคนไทยในยุคนั้นล้วนเป็นผู้มี วัฒนธรรมทางจิตใจสูง มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตา ปราณี รักสงบ ต่างยึดมั่นในพระพุทธศาสนาเป็นหลักใน การดำเนินชีวิตของตนโดยสม่ำเสมอ เมืองสุโขทัยจึงเป็น สังคมที่มีความสงบร่มเย็น (วาริ สามารถ, 2531: 59)

นอกจากจารึกพ่อขุนรามคำแหงดังที่ได้ กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีจารึกอีกหลายหลักที่ได้กล่าวถึง พระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ โดยในการศึกษาวิจัยนี้ ใช้วิธีการศึกษาเนื้อหา จัดหมวดหมู่ข้อความในจารึกสมัย สุโขทัยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตามกรอบ 5 มิติ คือ 1) มิติทางด้านศาสนบุคคล 2) มิติทางด้านศาสนสถาน 3) มิติทางด้านศาสนวัตถุ 4) มิติทางด้านศาสนธรรม และ 5) มิติทางด้านศาสนพิธี ที่ได้เป็นมรดกตกทอดมา ถึงสังคมไทยในปัจจุบัน

จารึกสมัยสุโขทัยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงมิติทางด้านศาสนบุคคล

บุคคลที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัยมีทั้ง พระมหากษัตริย์ ลูกเจ้าขุน อำมาตย์ บริพาร ไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดิน รวมทั้งพระเถระนเถระ สมเด็จพระสังฆราช สังฆนายก เป็นต้น ซึ่งจะนำมาประมวลพอเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

1. พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงครองราชย์ใน ปีใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ในกรณีนี้ สมเด็จพระ ราชปาดำรงราชานุภาพ ทรงให้ความเห็นว่า พ่อขุน รามคำแหงมหาราชทรงเสวยราชสมบัติในปี พ.ศ. 1820 - 1860 คือก่อนมะกะโทได้เป็นใหญ่ในเมืองเมษะตะมะ 4 ปี เป็นอย่างต่ำ เพราะมะกะโทรับราชการอยู่ที่กรุงสุโขทัย ในปี พ.ศ. 1824 (สมเด็จพระราชปาดำรงราชานุภาพ, 2505: 76) โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ต่อจากพ่อขุนบาลเมืองที่ได้สวรรคต ดังปรากฏ หลักฐานในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “พิกุทายี จึงได้ เมืองแก่กูทั้งหลาย” (กรมศิลปากร, 2527: 9)

ตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึก ทำให้ทราบว่พ่อขุนรามคำแหงทรงพัฒนบ้านเมือง พร้อมกับ

ทรงอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในศิลา จารึกหลักที่ 1 ว่า

“พ่อขุนรามคำแหงนั้น หาเป็นท้าวเป็นพระยา แก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลาย ให้รู้บุญรู้ธรรมแท้”

“...1027 ศกปีกุน ให้ชุดเอาพระธาตุดอก หักหลายเห็น กระทำบูชาบารอแก่พระธาต... ก่อพระ เจดีย์... ตั้งเวียงผาล้อมพระมหาธาตุ” (กรมศิลปากร, 2527: 19)

พ่อขุนรามคำแหงทรงศรัทธาเลื่อมใสและ ได้อาราธนา “พระมหาสังฆราช ปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร” มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมืองสุโขทัย ดังปรากฏ หลักฐานในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ว่า

“พ่อขุนรามคำแหงกระทำไยทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูใน เมืองนี้ทุกคน ลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา” (กรมศิลปากร, 2527: 13)

การนำพระพุทธศาสนาซึ่งล้าสมัยอันมีความหมาย ถึงพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีพระไตรปิฎกบาลีเป็นหลัก ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จึงมีความสำคัญต่อสังคมไทย เป็นอย่างมาก ทำให้พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำ ชาติของสังคมไทยมีความมั่นคงจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีบุคลากรที่ช่วยกัน สั่งสอนเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน ดังที่ปรากฏใน ศิลาจารึก ว่า “มีปู่ครู นิสัยมุตก มีเถร มีมหาเถร” (กรม ศิลปากร, 2527: 13) ในวันธรรมสวันะ ก็ช่วยกันสั่งสอน ประชาชน เพื่อให้ประชาชนเป็นคนดี มีศีลธรรม เข้าใจ หลักธรรมสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังปรากฏ ในศิลาจารึก ว่า

“วันเดือนดับ เดือนโอกแปดวัน วันเดือนเต็ม เดือนบ่าง แปดวันฝูงปู่ครู เถร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือ ขดานหินสูตรธรรมแก่อุบาสก ฝูงท่วยจำศีล” (กรม ศิลปากร, 2527: 17)

ประชาชนชาวสุโขทัยมีศรัทธาในพระพุทธ ศาสนาอย่างมั่นคง มีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธ

ศาสนา ชอบให้ทาน รักษาศีล และฟังธรรม ในช่วงเข้าพรรษาจะสมานรักษาศีลกันทุกคน เมื่อออกพรรษาแล้ว ก็มีการถวายผ้ากฐินพร้อมบริวารแต่พระสงฆ์ดังปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า

“คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน” (กรมศิลปากร, 2527: 13)

“ผู้ท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน” (กรมศิลปากร, 2527: 12)

“เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบญจ มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่ง หมอนนอน บริวารกฐิน” (กรมศิลปากร, 2527: 15)

2. พระมหาธรรมราชา (ลิไทย)

พระมหาธรรมราชาลิไทย ทรงขึ้นครองราชย์ในราวปี พ.ศ.1890-1927 พระองค์ทรงอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังปรากฏในศิลาจารึกต่าง ๆ คือ

จารึกนครชุม ได้กล่าวถึงพระองค์ได้นำเอาต้นพระศรีมหาโพธิ์จากประเทศศรีลังกามาปลูก และทรงสมานรักษาศีลในวันธรรมสวนะ ดังปรากฏหลักฐานดังนี้

“พระมหาธรรมราชาธิราช(ลิไทย)ได้ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ ในเมืองนครชุม และได้ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้มาจากลังกาทวีป” (กรมศิลปากร, 2527: 29)

“พระยารธรรมราชันั้น คงบัญญัติศีลทุกเมื่อ” และในวันธรรมสวนะ (วันพระ) พระองค์ก็ทรง “อัษฎางคิกศีลทุกเมื่อ” (กรมศิลปากร, 2527: 33)

จารึกวัดปามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 1 กล่าวถึงพระราชจริยาวัตรของพระองค์ในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้งการที่พระองค์ทรงตั้งพระปณิธานเป็นพระพุทธเจ้า การทำบุญสร้างสถูปเจดีย์ ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ การอาราธนาพระมหาสมณีสังฆราชจากนครพัน และการทำบุญในเทศกาลออกพรรษา ดังมีหลักฐานปรากฏดังนี้

“พระมหาธรรมราชา (ลิไทย) ทรงรู้พระไตร-

ปิฎก เสวยราชย์ชอบด้วยศกพิธราชธรรม รู้ปราณีแก่ไฟรฟ้าทั้งหลาย” (กรมศิลปากร, 2527: 43)

“กระทำความบุญธรรมก่อพิหาร... ก่อสถูปเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิ์...กุฎี...มากแก่กม นบก็แลมีถ้วน” (กรมศิลปากร, 2527: 46)

“ถึง 1283 ปีจุล (พ.ศ.1904) สมเด็จพระพุทธทรงใช้ให้ราชบัณฑิตไปอาราธนาพระมหาสมณีสังฆราชผู้มีศีลเรียนจบพระไตรปิฎก...มีศีลจาร คล้ายพระชินาสพทั้งหลายในโบราณจากนครพัน” (กรมศิลปากร, 2527: 46)

“เมื่อออกพรรษา จึงกระทำความทาน จลองค์พระลัทธิ” (กรมศิลปากร, 2527: 49)

“ฉลองสดับธรรมทุกวัน ถ้วนร้อยปีแล้ว กระจายทานคานนั้น ทองหมื่นหนึ่ง เงินหมื่นหนึ่ง เบี้ยสิบล้าน หมากสิบล้าน ผ้าจีวรร้อย บาตรร้อย... กระทำบูชามหาสังฆราช จับนบก็แลมีถ้วน” (กรมศิลปากร, 2527: 49)

“เมื่อออกพรรษาแล้ว...วันพุธ...ปี 1905 พระมหาธรรมราชาธิราชสมานทศศีลเป็นดาบส... หน้าพระพุทธรูปทอง อันประดิษฐานไว้เหนือราชมนเทียร... องค์บวชเป็นสามเณรที่นั่น เพื่อจัก... ศีลนั้น พระมหาธรรมราชาธิราช จึงจกยืนยอมมอบพระพุทธรูปนบทั้งพระไตรปิฎก... ไว้ที่นั่น นบทั้งมหาสมณีสังฆราช จึงจกอธิษฐานว่าดังนี้ด้วย” (กรมศิลปากร, 2527: 50)

จารึกวัดปามะม่วง ภาษาเขมร มีปรากฏหลักฐานที่ได้จารึกไว้ว่า

“ผลบุญที่อาตมาบวชในศาสนาของพระพุทธผู้เป็นเจ้าครั้งนี้ อาตมาไม่ยากได้จักรพรรดิสมบัติ อินทรมบัติ พรหมสมบัติ อาตมาอยากขอมอบอาตมาปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อนาสัตว์ทั้งปวงข้ามไตรภพนี้ ครั้นอธิษฐานอย่างนี้แล้ว จึงรับเอาไตรสรณคมน์” (กรมศิลปากร, 2527: 237)

“พระองค์ทรงเพ่งหวังถึงจริยาวัตรที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายประพฤติมาทุกเมื่อ” (กรมศิลปากร, 2527: 245)

จารึกวัดปามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 2 ได้กล่าว

ถึงพระมหากษัตริย์ (ลิไทย) ทรงสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ และทรงผนวช มีปรากฏหลักฐานที่ได้จารึกไว้ว่า

“พระมหากษัตริย์ลิไทยทรงสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในวัดป่ามะม่วงและทรงผนวชในขณะที่ผนวชนั้น แผ่นดินป่ามะม่วงนี้ไหว” (กรมศิลปากร, 2527: 54)

นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงพระนิพนธ์ ไตรภูมิกถา กล่าวถึงภูมิ 3 คือ กามภูมิ รูปภูมิ และ อรูปภูมิ ดังมีข้อความปรากฏว่า

“ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้มียศศักดิ์สมบัติที่ดี คือตั้งว่าพระญาณมหาจักรพรรดิราชนั้นก็ดี ตั้งพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ตั้งพระพรหมก็ดี ทั้งนี้บ่อน้ำอันอยู่หมั่นคงในยศศักดิ์สมบัตินี้ได้เลย ลักคาบ เทียรย้อมรู้ฉิบหาย รู้ตายจาก รู้ลัดพรากจากสมบัตินั้นแล... ฝูงสัตว์อันเกิดในภูมิ 31 ภูมิ ย่อมเวียนไปเวียนมาแลเอาปฏิสนธิจิตติหายอันเกิดอันบ่มิเที่ยง บ่มิแท้ ให้โลกทั้งหลายรู้ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล” (พญาสิทธิ, 2526: 2, 156)

จากหลักฐานที่ปรากฏในจารึก ทำให้ทราบว่า พ่อขุนรามคำแหงและพระมหากษัตริย์ (ลิไทย) ตลอดทั้งพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์และประชาชนชาวสุโขทัยมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง มีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ มีการนำเอาหลักธรรมมาดำเนินในชีวิตประจำวัน ซึ่งวิถีชีวิตของชนชาวสุโขทัยที่มีต่อพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ได้พัฒนาการมาจนถึงปัจจุบันเป็นแบบอย่างให้สังคมไทยในปัจจุบันได้ดำเนินรอยตามอย่างถูกต้องและเหมาะสม

จารึกสมัยสุโขทัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงมิติทางด้านศาสนสถาน

1. สร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระธาตุ

คติความเชื่อเรื่องพระธาตุ สุโขทัยรับมาจากลังกา โดยได้นำพระธาตุมาจากลังกา และเชื่อว่าเป็นพระธาตุที่แท้จริง โดยจะเห็นได้จากการกล่าวไว้ในจารึกนครชุมที่ว่า พระธาตุซึ่งพระมหากษัตริย์ลิไทยนำมาประดิษฐานที่นครชุมนั้นอันนี้ใช้ธาตุอันสามัญคือพระธาตุแท้จริงแล เอาลูกมาแต่ลังกาทวีปพื้น

ชาวสุโขทัยมีความเชื่อว่าพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นส่วนหนึ่งขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การนับบูชาพระธาตุจึงเสมือนกับการบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธาตุยังเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ได้เสด็จดับขันธสัมมาปรินิพพานแล้วแต่พระธาตุของพระองค์ยังคงมีอยู่เป็นสัญลักษณ์แห่งการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา และเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ของธรรม การประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ จึงก่อให้เกิดอานิสงส์แก่ผู้สร้างผู้บูชา และเป็นเครื่องหมายแห่งการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาและความเจริญแห่งธรรมที่ถูกต้องในสังคมนั้นด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองสังคมในสมัยสุโขทัยและเมืองต่าง ๆ ในสมัยนั้น จึงมีมติร่วมกันเกิดเป็นธรรมเนียมประเพณีในการสร้างเจดีย์พระศรีรัตนมหาธาตุไว้กลางเมืองหรือในที่สำคัญและเหมาะสมของเมือง เป็นเสมือนศูนย์กลางของจิตอันบริสุทธิ์ดั่งมโนของสังคม

ดังนั้น ชาวสุโขทัยจึงนิยมสร้างพระธาตุไว้ในที่ต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชาและมีงานเฉลิมฉลองเป็นประจำทุกปี ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ศิลาจารึกวัดศรีชุม ศิลาจารึกวัดเขากบ และศิลาจารึกวัดหินตั้ง ได้กล่าวถึง พ่อขุนรามคำแหง และพระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัยว่าได้ทรงสร้างพระมหาธาตุ และมีงานเฉลิมฉลองเป็นการบูชาพระธาตุ ดังปรากฏในจารึก ว่า

“พ่อขุนรามคำแหง ขึ้นขึ้นไปบนพระ
(เถิง) อรัญญิกแล้ว
เข้ามา จารึกอันหนึ่ง มีใน
เมืองขลิบง สถาปนาไว้
ด้วยพระศรีรัตนธาตุ”

(กรมศิลปากร, 2515: 17)

“1207 ศกปีกุน ให้ชุดเอาพระ
ธาตุออกทั้งหลาย
เห็น กระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุ”

(กรมศิลปากร, 2515: 19)

“จึงชื่อศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราช
หากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุ
นั้นมาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ป็น
พระมหาธาตุอันนี้ไช้ชาติอัน
สามัญ คือพระธาตุแท้จริงแล เอาลูกแต่
ลังกาทวีปพูน...”

(กรมศิลปากร, 2515: 29)

“...จึงให้รู้บุญธรรม...
สฤป เจดีย พระศรีมหาโพธิ์...”

(กรมศิลปากร, 2515: 38)

“... เป็นเจ้ามีศรีทหาโอยทานตนที่นั่น
ไถ่ตนที่นั่นก่อพระทันตธาตุ...
มี...รอยทำยอดที่นั่น พระเป็นปาฏิหาริย์
ได้สามเดือนเป็นอัศจรรย์”

(กรมศิลปากร, 2515: 69)

“ก่อพระเจดีย์ ปลุกพระศรีมหาโพธิ์”

(กรมศิลปากร, 2515: 192)

แนวคิดพื้นฐาน ของการสร้างพระเจดีย์
บรรจุพระธาตุ เพราะเชื่อว่าพระศรีรัตนมหาธาตุเป็น
ส่วนหนึ่ง ของพระพุทธเจ้า ดังนั้นการนับบูชาพระธาตุ
จึงเสมอกับการได้พบบูชาองค์พระพุทธเจ้า และการ
ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ นั้นจะก่อให้เกิด
อานิสงส์แก่ผู้สร้างและผู้บูชา ทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึง
ความเจริญก้าวหน้า ของศาสนาพุทธด้วยซึ่งความศรัทธา
เลื่อมใส และไปนั้สการเป็นประจำทุกปี

2. การอุทิศที่ดินและผู้คน

ชาวสุโขทัยมีความเชื่อว่าการทำบุญใน
พุทธศาสนา นอกจากจะมีการสร้างวัด สร้างพระ
สร้างพุทธสถานต่าง ๆ หรือมีพิธีการทำบุญต่าง ๆ แล้ว
ชาวสุโขทัยยังมีการอุทิศที่ดิน และผู้คนอาศัยเป็นการ
สร้างความเจริญให้แก่วัด ให้วัดมีบริเวณที่กว้างขวาง
ส่วนการถวายคนนั้นสมัยสุโขทัยมีการถวายคนเพื่อให้
คนได้คอยปรนนิบัติพระซึ่งอยู่ในวัด เช่น จัดจันทน์
เพล หรือดูแลสถานที่ภายในวัดซึ่งปรากฏในศิลาจารึก
วัดสรศักดิ์กล่าวถึงนายสรศักดิ์ ได้ขอพระราชทาน

ที่ดินจากพระมหากษัตริย์เพื่อสร้างวัด ศิลาจารึกวัดหิน
ตั้งแสดงให้เห็นเกี่ยวกับถวายตัวของอุบาสก ในการ
ถวายจันทน์แก่พระสงฆ์ ในเทศกาลเข้าพรรษาส่วนใน
ศิลาจารึกวัดเขมา แสดงให้เห็นเกี่ยวกับการถวายที่ดิน
ซึ่งเป็นการแสดงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังที่
ปรากฏในจารึก ว่า

“ชื่อนายอินทสรศักดิ์ มีศรี

ทหาในพุทธศาสนา จึงขอที่

อันอยู่นั้น...

...ว่าจะสร้างอาราม

ถวายพระราช

กุศลแก่พ่ออยู่หัว

จึงพ่ออยู่หัวให้อนุญาต

แก่นายอินทสรศักดิ์นั้น”

(กรมศิลปากร, 2515: 130)

“...ดูพ่อ

แม่ลูกได้แม่ครัวให้ถือจันทน์แก่ท่านเถร

สวร

เจ้าหินเพื่อเข้าถือในพรรษา 3 เดือน”

(กรมศิลปากร, 2515: 191)

“...ให้เป็นจารึกไว้ให้มั่นกับศาสนา

พระเป็นเจ้า / / / แต่

...วราณกับพระเจ้าสามสิบไร่ อยู่อยู่ตะวันออก
หน้าพิหาร นาสิบ”

(กรมศิลปากร, 2515: 214)

จารึกสมัยสุโขทัยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ที่กล่าวถึงมิติทางด้านศาสนวัตถุ

1. การสร้างพระพุทธรูป

คตินิยมเรื่องพระพุทธรูปนั้นมีในลังกา
คัมภีร์บาลีของลังกา มีคัมภีร์ที่ปวงค์และคัมภีร์มหาวงศ์
กล่าวไว้ว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสด็จด้วยฤทธิ์มายัง
ลังกาทวีปและได้เหยียบรอยพระบาทไว้ที่เขาสมณภูมฺชาว
ลังกาให้ผู้คนค่าแก่อยพระบาทนั้นมาก ด้วยความเชื่อ
ว่าเป็นรอยพระบาทอันแท้จริงของพระพุทธเจ้า ถือกันว่า
เป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของพุทธศาสนิกชน

ชาวลังกาที่จักต้องไปนมัสการพระพุทธบาทอย่างน้อยก็ 1 ครั้งในชีวิต จึงเกิดมีประเพณีการไปนมัสการพระพุทธเจ้าประจำปีขึ้น

ไทยรับคตินิยมเรื่องรอยพระพุทธบาทมาจากลังกาในสมัยสุโขทัย พระมหาธรรมราชา (ลิไทย) ได้โปรดให้พระภิกษุไปพิมพ์ (คัดลอกแบบ) รอยพระพุทธบาทมาจากลังกา และโปรดให้สร้างหรือจำลองรอยพระพุทธบาทขึ้นบนยอดเขาในเมืองต่าง ๆ 4 แห่งเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสสนับนุชาพระพุทธบาท ได้ทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน

แนวคิดเรื่องการสร้างพระพุทธบาท ชาวลังกามีแนวคิดว่าการสร้างรอยพระพุทธบาทเป็นความนิยมสร้างตามคตินิยมของลังกา เพื่อเป็นพุทธบูชา จึงมีการสร้างรอยพระพุทธบาทตามสถานที่ต่าง ๆ เท่ากับรอยพระพุทธบาทที่ลังกา แล้วมีการจัดงานเฉลิมฉลองประจำปี เพื่อให้ประชาชนได้ไปนมัสการรอยพระพุทธบาทนั้นซึ่งปรากฏในศิลาจารึกนครชุมและจารึกเขาสุมนภูฏ ได้กล่าวถึงพระยาธรรมิกราชได้ไปพิมพ์รอยพระบาทของพระพุทธเจ้ามาจากลังกาซึ่งเชื่อว่าพระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ที่เขาสุมณภูฏ แล้วพระยาธรรมิกราชได้นำรอยพระพุทธบาทมาประดิษฐานไว้ในอาณาจักรสุโขทัย 4 แห่ง คือ ที่เมืองสุโขทัยอยู่ที่จอมเขาสุมนภูฏที่เมืองศรีษณาลัยอยู่ที่จอมเขาแห่งหนึ่งที่เมืองบางพานอยู่ที่จอมเขานางทอง และอยู่ที่จอมเขาปากพระบางอีกแห่งหนึ่ง ดังปรากฏในจารึกว่า

“...อันหนึ่งมีในเมือง

สระหลวง.....

หมทลประดิษฐานไว้ด้วยพระบาทลักษณะหันพระบาทลักษ-

ณะนั้นไซ้ พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอยดิน...พระเป็น-

นเจ้าถึงสิงหลอันเหยียบเหนือจอม

เขาสุมณภูฏบรรพตป-

ระมาณเท่าใดเอามาพิมพ์ไว้ จูงคนทั้งหลาย

...แท้.....อ-

นหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองศรีษณาลัยเหนือจอมเขา...อ-

น หนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขทัยเหนือจอมเขา สุมณภูฏ อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองบางพานจอมเขานางทอง อันหนึ่งประดิษฐานไว้เหนือจอมเขาที่ปากพระบาง จารึกก็ยิ่งไว้ด้วยทุกแห่งฯ”

(กรมศิลปากร, 2515: 39)

“เขานันนี้ชื่อสุมณภูฏบรรพต...เรียกชื่อตั้งอัน เพื่อไปพิมพ์เอารอยดิน พระพุทธเจ้าเราอันเหยียบเหนือจอมเขาสุมณภูฏบรรพต...ในลังกาทวีปพื้น มาประดิษฐานไว้เหนือจอมเขานันนี้แล
ลัวให้คนทั้งหลายได้เห็นรอยผา
ดินพระพุทธเป็นเจ้าเราอัน มีลายอัน
ได้ร้อยแปดสีสอง ให้ฝูงเทพดาและ...
ทั้งหลายได้ให้วันทำบูชา”

(กรมศิลปากร, 2515: 84)

คติแนวคิดเรื่องพระพุทธบาท ได้ปรากฏสืบเนื่องมาในสมัยอยุธยา ในคำให้การชาวกรุงเก่าได้เล่าที่พระอินทราชา พระราชบิดาของพระเจ้าอู่ทองได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท ณ ยอดเขาสุวรรณบรรพตในแดนเมืองลพบุรี พระเจ้าอู่ทองเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยาแล้ว ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมากปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงมณฑปพระพุทธบาท ณ ยอดเขาสุวรรณบรรพตนั้น เมื่อการซ่อมแปลงเสร็จแล้วพระองค์ได้เสด็จไปนมัสการ สมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ ได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทที่เขารังรุ้ง เมื่อพ.ศ.2176 ในเดือน 12 สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงเห็นว่าพันเทศกาลราษฎรเกี่ยวข้าวแล้ว ก็เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท ณ ธารทองแดง

ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ได้พบรอยพระพุทธบาทที่เขาแห่งหนึ่งของเมืองสระบุรี มีความเชื่อว่า

พระพุทธรูปนั้นเป็นรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าทรงประทับไว้เมื่อครั้งที่เสด็จมา ณ ที่นั้น ด้วยความเชื่อนี้จึงให้ความสำคัญต่อการนมัสการพระพุทธรูปที่เมืองสระบุรี เกิดเป็นธรรมเนียม ประเพณีการนมัสการพระพุทธรูปที่สระบุรีขึ้น ทำให้ความนิยม ในการนมัสการพระพุทธรูปจำลองที่มีมาแต่เดิมลดลง

2. แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์

มูลเหตุที่สร้างพระพุทธรูป สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงพระนิพนธ์ไว้มีความว่า “เรื่องที่จะเกิดมีพระพุทธรูปขึ้นนั้น มีในหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทร์กล่าวว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปประทานเทศนาโปรดพระมารดาต้องอยู่ในดาวดึงส์สวรรค์พรรษาหนึ่งนั้น พระเจ้าปะสนธิโกศลกรุงโกศลฐาน มิได้เห็นพระพุทธรูปเป็นเวลานาน ทรงมีความคิดถึง ตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยแก่นจันทร์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสน์ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธรูปเสด็จลงมาจากดาวดึงส์สวรรค์มาถึงที่ประทับ พระบรมพุทธานุภาพบันดาลให้พระพุทธรูปแก่นจันทร์เลื่อนลิกไปจากพระพุทธรูปอาสน์ แต่พระฤๅษณ์เจ้าตรัสให้รักษาพระพุทธรูปนั้นไว้เพื่อสาธุชนรุ่นหลังได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูปต่อไป เมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้วซึ่งพระพุทธรูปนี้มีขึ้นโดยพระพุทธานุญาตและสร้างเหมือนพระองค์ เพราะตัวอย่างสร้างขึ้นแต่สมัยพุทธกาล (วิจิตรสังข์ประพันธ์, 2534: 74) ความที่กล่าวในตำนานนั้น ประสงค์จะอ้างว่าพระพุทธรูปแก่นจันทร์องค์นั้นเป็นต้นแบบอย่างของพระพุทธรูปซึ่งสร้างกันต่อมาในภายหลังหรืออีกนัยหนึ่งก็อ้างว่า พระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระบรมพุทธานุญาตและเหมือนพระพุทธรูป เพราะตัวอย่างสร้างขึ้นแต่ในครั้งพุทธกาล

สมัยสุโขทัย เรามีผู้นำที่เข้มแข็ง คือ พระเจ้ารามคำแหง และผู้สืบสันตติวงศ์ต่อมาก็ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปต่าง ๆ ไว้เช่น พระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งโดยมากเรียกว่า พระกำแพงเขย่ง หรือพระพิมพ์ลีลา

พระพุทธรูปแบบปางลีลานั้น ได้จัดทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ.1800-1893 การที่กรุงสุโขทัยชอบสร้างพระพิมพ์ขึ้น เพราะในยุคนั้นเป็นยุคที่กรุงสุโขทัยกำลังแผ่อาณาเขตอำนาจ และทำการขยายอาณาเขตขับไล่ขอมออกไปจากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาจึงหมายถึงความเจริญก้าวหน้าทางวัฒนธรรม ศิลปกรรม การพัฒนา การเศรษฐกิจ และความเจริญก้าวหน้าทางพระพุทธศาสนาของกรุงสุโขทัยนั่นเอง พระพุทธรูปปางลีลาสร้างด้วยโลหะชนิด ตะกั่ว ทองแดง สัมฤทธิ์ และดินเผา

นอกจากนี้ มีพระพุทธรูปปางมารวิชัยสร้างขึ้นเพื่อเป็นพระพุทธรูปบูชา ซึ่งเชื่อถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีความศรัทธา เชื่อมั่นเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น พระพุทธรูปปางต่างๆ ที่สร้างในสมัยสุโขทัยมักสร้างตามพุทธอิริยาบถคือ พระนั่ง พระนอน พระเดิน พระยืน ทำปางมารวิชัย คือ

1. ปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิราบธรรมดา
2. ปางสมาธิ นั่งขัดสมาธิราบธรรมดา
3. ปางประธานอภัย มีพระหัตถ์ยกข้างเดียวและสองข้าง
4. ปางถวายเนตร ยืนพระหัตถ์ทั้งสองข้างซ้อนกัน ห้อยลงข้างหน้า
5. ปางลีลา ยืนพระบาทขวาก้าวไป กิริยาแบบเดิน
6. ปางไถยาสน์ ทรงบรรทมตะแคงข้างขวา พระเศียรหนุนพระเขนย แสดงถึง พระพุทธรูปเจ้าเข้านิพพาน

การสร้างพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยสร้างในกรณีต่าง ๆ ดังนี้

1. สร้างเพื่อเป็นหลักในการตั้งมั่นและพัฒนาบ้านเมือง ดังมีกล่าวในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

“กลางเมือง สุโขทัยนี้ มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐารศมีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม” และ “ในกลางอรัญญิก มีพิหารอันถั่งมนใหญ่ สูงงาม

แกกม มีพระอัญญาสรณ์นั่งลุกยืน...”

2. สร้างพร้อมกับการสร้างวัด เพื่อเป็นองค์ประกอบหลักของวัด เช่น พระมหาสมณเตชะได้ริเริ่มสร้างพระพุทธรูปยืนเพื่อประดิษฐานในพระวิหารที่ท้าวสองแสนนาทรงสร้างถวาย พนมไสดำ เมื่อออกบวชได้ “ยกเรือนตกเป็นพระวิหาร แล้วได้สร้างพระพุทธรูปเพื่อประดิษฐานในพระวิหารนั้น”

3. สร้างตามความศรัทธา เช่นในจารึกสมัยสุโขทัยได้กล่าวว่า สมเด็จพระศรีศรัทธาราชจุฬามณีได้ “กระทำพุทธปฏิมาทุกแห่งทุกฝ่าย” “กระทำมหาพุทธรูป” “ฉลักพระพุทธรูปได้ตันไม้อินทนิล”

จากคติความเชื่อดังกล่าว ปรากฏในจารึกสุโขทัย ดังต่อไปนี้

ชาวสุโขทัยมีวิธีการทำบุญบำรุงพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยสุโขทัย อีกอย่างหนึ่งคือการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์ เป็นเครื่องสักการบูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งปรากฏในศิลาจารึกหลายหลัก คือ ศิลาจารึกวัดบางสนุก ศิลาจารึกวัดพระยืน จารึกแผ่นดินบุกวัดมหาธาตุ ศิลาจารึกวัดช้างล้อม จารึกฐานพระพุทธรูปนายทิตโส จารึกฐานพระพุทธรูปทิตโสหนง, จารึกฐานพระพุทธรูปผ้าขาวทอง จารึกฐานพระพุทธรูปวัดพญาภู องค์ที่ 1 ถึง องค์ที่ 3 ศิลาจารึกวัดหินตั้ง จารึกฐานพระพุทธรูปพระนายคัมภอง จารึกฐานพระพุทธรูปพระเจ้าแสน จารึกฐานพระพุทธรูปศิลาเขียววัดข้าวสารและจารึกรอยพระพุทธรูปทวัดเสด็จ กล่าวถึงวัดวาอารามต่าง ๆ ว่ามีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ น้อยจำนวนมาก ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีทั้งพระมหากษัตริย์ ประชาชนทั่วไปที่มีใจศรัทธาในการสร้างพระพุทธรูป ดังปรากฏในจารึกว่า

“เจ้าเมืองตรอกสลอบ และแซงน

แผ่ใจรั-

กมกบุญธรรมเป็นขุนผู้ใจดี ชวน

ลูกเจ้า

ลูกขุนมูลนายไพร่ไทย ทั้งชาวแม่

ชาวเจ้า ที่-

ง หลายพิมพ์รูปพระด้วยเหียง
ด้วยดินได้

หมื่นพันร้อยแปดอันพระธาตุ
อันหนึ่ง”

(กรมศิลปากร: 24)

“...แล้วพระมหาเถรเป็นเจ้า-
เป็นเจ้าพวยให้แรกคุกระช-
นรากพระพุทธรูปยืนทั้งสามคน”

(กรมศิลปากร: 99)

“ด้วยกุศลผลบุญข้าหลอพระพุ
ทธพิมพ์ ถ้วนวันเกิดทำบูชา
ส่วนตนกุ้ข้าขอไป
เกิด เอากำเนิดในดุสิต
คัลบพิตรพระไมตรี”

(กรมศิลปากร: 105)

“พระบอดอันหนึ่ง ด้วยสูงได้ 14 คอกกระ
ทำให้บุญไปแกสมเด็จมหาธรรมราชา
กระทำพระหินอันหนึ่ง ให้บุญไปแกมหา
เหวี่”

(กรมศิลปากร: 113)

“ศาสนาได้ 1965 ปี 5 เดือน พระเป็น
เจ้านั้น ข้าพระพุทธเจ้าขุนนายทิตโส หากกระทำด้วย
ศรัทธาปรารถนาโพธิสมภารอันดีมีลูกหญิง
ผู้หนึ่งชื่อนางทองแก้ว ไว้เป็นข้าแต่งถือ
จ้งหัน พระเจ้าให้สืบพงคาไป”

(กรมศิลปากร: 137)

“พระเป็นเจ้าองค์นี้ ที่โสหน นางแก้ว
สถาบก”

(กรมศิลปากร: 104)

“...แต่ผ้าขาวทองกระทำพระเจ้านี้
ศาสนาได้ 1965 ปี 5 เดือน
22 วัน วันพุธ ผ้าขาวทองแต่งข้า
พระ แม่ผู้เมีย ชื่อยงลูก
ไว้เป็นข้า แม่ลูกเป็นข้าพระนี้แลฯ”

(กรมศิลปากร: 143)

“สมเด็จพระยาสารผาสุมเสวยราชย์
ทันศาสนาพระศรีอารียไมตรีเจ้า”

(กรมศิลปากร: 147)

“เมื่อเขาพิมพ์พระสิบแปดตน
เมื่อกระท่ามกล
หล่อพระไตรโลกนาถ
เพื่อทั้งสองซ้อทองหำร้อยเบี้ย
ใส่หน้าพระเจ้า”

(กรมศิลปากร: 191)

“พระเจ้าองค์นี้ พระนายคัมกอง แลแม่
อามศรีน้องข้า ขอทันพระเจ้าแลฯ”

(กรมศิลปากร: 195)

“พระเจ้าแม่ศรีมาตา ขอปรารถนาเป็นผู้ขาย
ข้าวข้า จงข้าได้เป็นศิษย์ตนพระศรีอารียโพธิ์
สัตว์เจ้า แต่ทานข้าทั้งผองแห่ง
พระองค์เจ้าอยู่หัวทั้งสองกับแม่พระพิลกและ
แม่ศรี ให้เป็นข้าถือจ้งหันพระเจ้า
สิ้นเบี้ย 44500”

(กรมศิลปากร: 198)

“สรวรคโลก
ศาสนา พระเจ้าองค์นี้ก่อพระเจ้าแสนกล”

(กรมศิลปากร: 200)

“สิทธิการ นโม รตนตต-
ยวราณี ซีผ้าขาวเพสสัน-
ดรี พระเทพาธิ (ราช)
หากให้ (บันดาล)-
มีแล ซีผ้า (ขาว)”

(กรมศิลปากร: 214)

จากคัตติงกล่าวที่ปรากฏในจารึกสุโขทัย แสดงให้เห็นความเชื่อ และค่านิยมในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นเครื่องสักการบูชา และเป็นการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้ผู้ที่มีพระพุทธรูปครอบครอง ได้นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติตนเป็นคนดี และความเชื่อนั้นได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

จารึกสมัยสุโขทัยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงมิติทางด้านศาสนธรรม

1. ความเชื่อเกี่ยวกับยุคพระศรีอารีย

ชาวสุโขทัยเชื่อว่า ยุคพระศรีอารียมีจริง หลังจากสิ้นพุทธศาสนาแล้วจะมียุคพระศรีอารีย ซึ่งเป็นยุคที่มนุษย์มีความเป็นอยู่เสมอกัน มีแต่ความสุข ความสบายดังนั้นเมื่อทำบุญต่างๆ ชาวสุโขทัยจึงอธิษฐานขอให้ตนเกิดทันยุคพระศรีอารีย ซึ่งปรากฏในศิลาจารึก นครชุม, จารึกแผ่นตีบุกวัดมหาธาตุ, จารึกฐานพระพุทธรูป พระญาณ องค์ที่ 1 ถึง องค์ที่ 3 และจารึกฐานพระพุทธรูป พระนายคัมกองแสดงให้เห็นความเชื่อของตนสมัยสุโขทัย ซึ่งเชื่อว่ายุคพระศรีอารียมีจริง โดยเห็นได้จากคำอธิษฐานของผู้ที่ทำบุญว่าขอให้เกิดในยุคพระศรีอารีย หรือ ขอให้ทันศาสนาพระศรีอารียไมตรีเจ้า หรือขอให้ทันพระเป็นเจ้าดังปรากฏในจารึก ว่า

“สาธุสัตบุรุษทั้งหลาย
รุ่งเรืองกระทำบุญธรรมใน
ศาสนาพระพุทธเมื่อยังมีเทววัน
ชั่วเราบัดนี้มีบุญหนักหนา
จึงจักได้มาเกิดทันศาสนาพระเป็นเจ้าไซ้
พระศรีอารียไมตรีเจ้าลงเป็น
พระพุทธเยี่ยมาเกิดในเมืองดินนี้คาบเดียว
ก็ได้”

(กรมศิลปากร : 32-33)

“ด้วยกุศลผลบุญข้าหล่อพระพุ-
ทธรูปพิมพ์ ถ้วนวันเกิดทำบูชา
พระศรีรัตนตรัย...
...ส่วนตนกูข้าขอไป
เกิด เอากำเนิดในดุสิต
คัลบพิตรพระไมตรี”

(กรมศิลปากร : 105)

“สมเด็จพระยาสารผาสุมเสวยราชย์
ในนั้นทปฐ สถาปกสม
เด็จพระเป็นเจ้าทำองค์
...ปรารถนา(ขอให้) ทัน(ศาสนา)

พระศรีอารียโมไตรเจ้า”

(กรมศิลปากร : 147)

“พระองค์นี้ พระนายคัมภีร์ แลแม่
อามศรีน้องข้า ขอท่านพระเป็นเจ้าแรก”

(กรมศิลปากร : 195)

2. แนวคิดเรื่องนรกสวรรค์

นรกสวรรค์ตามพุทธปรัชญา ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของ สังสารวัฏ คือเป็นภพหนึ่งที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ทั้งนี้ จะขึ้นอยู่กับผลการกระทำของสัตว์บุคคลนั้นๆ กล่าวคือ นรก สวรรค์เป็นสถานที่ หรือเป็นดินแดนสำหรับเสวยผลกรรมของสัตว์บุคคลผู้ทำความชั่วและความดี หากสัตว์บุคคลกระทำความดี ประพฤติดี เมื่อตายไปแล้วก็นำไปสู่ภพที่ดี หากสัตว์บุคคลกระทำชั่ว ประพฤติชั่ว เมื่อตายไปแล้วก็นำไปสู่ภพที่ชั่วจากความเชื่อในพุทธปรัชญานี้ทำให้ชาวสุโขทัยมีความเชื่อเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุคคลที่ทำความดีทำบุญกุศลจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ มีแต่ความสุขความสบาย ส่วนบุคคลที่ประกอบกรรมชั่ว จะตกนรกได้รับความทุกข์ เสวยกรรมซึ่งตนได้ก่อไว้ ซึ่งความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์นี้ปรากฏในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณคดีที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ กษัตริย์สมัยสุโขทัย ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อเป็นแนวในการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชน ได้กล่าวถึงบุญบาป และชี้ให้เห็นถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นจากกรรม คือการกระทำ โดยกล่าวไว้ว่า ทำดีก็ได้ดีตอบแทน ถ้าทำชั่วก็ได้ชั่ว ตอบสนองในไตรภูมิพระร่วง ได้กล่าวถึงภูมิใหญ่ๆ 3 ภูมิ คือรูปภูมิและอรูปภูมิ ซึ่งในแต่ละภูมิพระองค์ได้กล่าวถึงและชี้ให้เห็นโทษของการกระทำชั่วบาปหนักเบาเป็นขั้นๆ โดยเฉพาะในอบายภูมิ 4 ซึ่งมีนรกภูมิ เดรัจฉานภูมิ เปตภูมิและอสุรกายภูมินั้น พระองค์ทรงพรรณนาโทษของกรรมชั่วไว้อย่างละเอียด นอกจากนี้ยังกล่าวถึงสวรรค์ภูมิอันเป็นสวรรค์ 6 ชั้นซึ่งผู้ที่ถึงสวรรค์แต่ละชั้นได้นั้นต้องประกอบคุณงามความดีตามที่พระองค์บรรยายไว้อย่างละเอียด ทั้งยังบรรยายให้เห็นถึงความเป็นทิพย์ของผู้ซึ่งอยู่บนสวรรค์ด้วย จากวรรณคดีเรื่องไตรภูมิ

พระร่วงนี้แสดงให้เห็นว่า ชาวสุโขทัยมีความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ และจากความเชื่อนี้เป็นเหตุให้คนเร่งสร้างบุญสร้างกุศลประพฤติดีแต่ความดีเพื่อจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ซึ่งปรากฏในศิลาจารึก ปู่ขุนจิตขุนจืดดังปรากฏในจารึก ว่า

“ใครบ่ชื้อ จूंมีผุ้งผืนนี้หักก้านหัวคอค

งเคียว เขียวเห็นอเวจีนรก

ตกอบายเวทนา

เสวยมหาวีรยาบ อย่าได้คาดได้พบ

พระพุท

พระธรรมพระสงฆ์ลักตาบ”

(กรมศิลปากร : 120-121)

“ชื่อสวรรค์ชั้นต่างๆ

... ย จตุรธเบญจขยานสถาน

... ชื่ออากาศานัญญาตนะ อวิญ

(ญาณัญญาตนา) นะ อากัญญัญญา

ตนะ อันชื่อ

(เนวสัณญานาส) ญญาตนะ

ทั้งกามาพจรก

(จาตุมหา) ราชิกา ดาวดึงสา

ยามา ตูลลิตา นิม

(มานรดี ปรมิมิต) วสวัต

สวรรค์มรรค บาตา-

(ลา) ----- โลกาต จตุรภพ (สบ)

บุรพวิ

(เทหะ ชมพูท) สิบ อมรโคยานี

อุตรกุรุ ภูโส

(คันธม) สทน์ ไกรลาส

วิบุลบรรพต วงกต

...(พร) หารักษ์

ยักรักรุมาร หิมพา-

(นต)... สัปตคงคาสัปต

มีชื่อแก่สองท่านบุพ(ลาน)...

สาบานว่าร้ายในเสมาจารึกนี้...

ผู้บ่ชื้อ ทินตาคนทั้งหลาย...

ตกอเวจีเพื่อเทวทัต...”

(กรมศิลปากร : 126-127)

ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์นี้ ได้เชื่อถือต่อ ๆ กันมาในสมัยต่าง ๆ ดังปรากฏในวรรณคดีเช่น เรื่อง พระมัลลย์คำหลวง มัลลย์หมื่นมัลลย์แสน กล่าวถึง พระมัลลย์เป็นพระอรหันต์องค์สุดท้ายที่สามารถลงไป นรกและขึ้นสวรรค์ ได้นำข่าวของสัตว์นรกมาบอกแก่ มนุษย์ ทำให้มนุษย์กลัวไม่กล้าทำบาปกรรม และนำข่าว ชาวสวรรค์มาบอกแก่มนุษย์เพื่อให้ยินดีในการกระทำ บุญกุศลยิ่งขึ้น ลักษณะความเชื่อเช่นนี้จะสัมพันธ์กับ พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์นี้ก็ยังมีอยู่

จารึกสมัยสุโขทัยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงมิติทางด้านศาสนพิธี

1. แนวคิดเรื่องการบวช

ประเพณีการบวชในประเทศไทยน่าจะมีความ ตั้งแต่เมื่อพระพุทธศาสนาประดิษฐานในสมัยสุวรรณภูมิ เพราะการบวชเป็นวิธีการสำคัญของการสืบทอดพระพุทธ ศาสนา หลักฐานในเรื่องการบวชก่อนสมัยสุโขทัย มีปรากฏเช่น จารึกบ้านดอน จังหวัดลำพูน พ.ศ.1610 - 1641 ได้กล่าวถึงการบวชของพระเจ้าสุทโธปาสติและ พระราชโอรส ณ วัดพระเชตุวัน ซึ่งขณะนั้นมีพระภิกษุ 80 รูป สามเณร 120 รูป ในสมัยสุโขทัยมีหลักฐาน เรื่องการบวชเป็นพระภิกษุและสามเณรทั้งในศิลาจารึก และพระราชพงศาวดาร จำแนกสาระสำคัญ ๆ ได้ดังนี้

คนไทยถือเรื่องการบวชเป็นหน้าที่ของชีวิต เป็นแนวทางให้ชีวิตได้เข้าสู่ศีลธรรม ได้เลื่อน ระดับชีวิตสู่ความเป็นคนสูง คือ ผู้ที่ได้รับการฝึกฝน อบรมเป็นการปฏิบัติสร้างบุญที่มีอันสงฆ์มาก และ เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ในทางสังคม การบวชยังเป็นการเลื่อนฐานะทางสังคม เพราะผู้บวช ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน

ส่วนผู้หญิงตามประเพณีฝ่ายเถรวาทการบวช เป็นภิกษุณีของฝ่ายหญิงนั้นถือว่าได้สิ้นสุดลงตั้งแต่ เมื่อพระพุทธ ศาสนาตั้งมั่นในลังกาไม่นาน ดังนั้น

การเกิดเป็นชาย จึงเป็นภาวะที่มีคุณค่าความหมาย สูงกว่าความเป็นหญิงในแง่ของโอกาสการออกบวช ด้วยเหตุนี้ในคตินิยมของการตั้งความปรารถนาของ อานิสสสีในการทำบุญ ผู้หญิงจึงมักจะตั้งความปรารถนา ขอให้ผลบุญ นำให้เกิดเป็นชายในชาติต่อ ๆ ไป เช่น การตั้งความปรารถนาของสมเด็จพระราชเทวี ศรีจุฬาลักษณ์ และพระแม่ศรีมหาตนาในสมัยสุโขทัย ดังปรากฏ ในจารึก ว่า

“พระเจ้าแม่ศรีมหาตนา

ขอปรารถนาเป็นผู้ชายชั่วหน้า

จงข้าได้เป็นศิษย์ตนพระศรีอริย์โพธิ์สัตว์เจ้า”

(กรมศิลปากร : 198)

จากการศึกษาจารึกสมัยสุโขทัย ปรากฏความ เชื่อเกี่ยวกับการบวช ดังนี้

ชาวสุโขทัยมีแนวคิดที่เกิดเป็นพุทธศาสนิกชน แล้ว การบวช เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา การบวชถือว่าการทำบุญขั้นสูงสุดการออกบวช จะบวชได้ทั้งผู้ชายผู้หญิงแม้แต่พระมหากษัตริย์ที่มี ความเลื่อมใสในพระพุทธ ศาสนาก็ทรงออกผนวช ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 1 ศิลาจารึกวัดป่ากมะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 2 และ ศิลา จารึกวัดช้างล้อม กล่าวถึงการออกบวชของพระมหา ธรรมราชาธิราช ส่วนในศิลาจารึก วัดช้างล้อม ศิลาจารึก เขาหินตั้ง และศิลาจารึกวัดเขมา กล่าวถึงการบวชของ ประชาชนทั่วไป ซึ่งบวชได้ทั้งชายและหญิง คือ บวชลูก บวชหลาน บวชเมีย และบวชข้าทาสของตน ดังมีปรากฏ ในจารึก ว่า

“นับถั่ววันแต่พระนิพพานมาถึง

วันบวชนั้น ได้ทักแสนเก่าหมื่น

ห้าพันหกร้อยวันหนึ่ง พระยาศรีสุ-

ริยพงศ์รามหาธรรมราชาธิราช...

หากสมาทานทศศีล เป็นดาบส...

หน้าพระพุทธรูปทองอันประดิษ-

ดิษฐานไว้เหนือราชมณเฑียรอันตนแต่ง...

วันนั้นแล แล้วจึงอัญเชิญมหาสามีสัง-

ชมราชด้วยเถรานุเถรภิกษุสงฆ์
ทั้งหลาย-
ยขึ้นเมื่อถึงราชมนเทียร... อังจิ่ง..
บวชเป็นสามเณรที่นั่น เมื่อจัก..
ศีลนั้น พระยาศรีสุริ (ย) พงศ์รา
(มหา) ธรรมราชา-
ธิราช จึ่งจะยืนยอมีอนบพระพุทธรูป
ทอง นบทั้งพระปฏิมาไตร..
บ ไว้ที่นั่น นบทั้งมหาสามีสั่งมรา-
ช จึ่งจักอธิษฐานว่าดังนี้ด้วย”
(กรมศิลปากร : 143)

“... ที่พระยา
ศรีสุริยวงศ์
ธรรมราชาธิรา-
ช ออกบวชและ
แผ่นดินปามัว-
งนี้ไหว...”
(กรมศิลปากร : 54)

“...มหาธรรมราชา
งอรใน
ศาสนามีใจสปรราชแก่ไตรสรนาถว่า
บริสุทธ์ จึ่งไปปล่ปละละราชสมบัติ
พิพัฒน์ทั้งหลายเสียแล้ว แล้วยกยันตรา-
ยกลาย ออกบวชในสุ่มม่วง ได้เป็น
ภิกษุ
แผ่นดินอันหนาวคลาถันปันเพื่อน
... พนมเข้าบวชใน
สำนักม-
หาเถรอนุราช อันลูกแต่สิงหลมา”
(กรมศิลปากร : 110)

“... แล้วบวชเมื่อย 0 บวชลูก 0 บ
วชหลาน บวชข้า ข้าแล เมียมักกัน
ให้ข้าแก่กันให้เป็นไทยให้เลี้ยงแม่ผู้ชาย
อันหนึ่งโสด พนมได้ยอผีพ่อผีแม่ ผีแม่
นมเทตผู้เป็นเมีย 0 อันเป็นอันดับ-

เมตณ 0 ได้ยอผีพี่อ้ายผีเย ยอผีพี่เอื้อย
ยอผีลูกผีหลานผู้เฒ่าผู้แก่แห่งตนอ-
นมาฝากผีตะไกรยอโสด แต่อวยทวน”
(กรมศิลปากร : 114)
“ให้เซียงใสเป็นลูกเผื่อ
บวชก็ได้เป็นภิกษุ”
(กรมศิลปากร : 191)

2. แนวคิดการปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์

พระศรีมหาโพธิ์ คือ ต้นโพธิ์ ซึ่งพระพุทธเจ้า
ประทับนั่งใต้ต้นในวันตรัสรู้ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา
นับเป็นต้นโพธิ์ หรือต้นไม้อแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
เมื่อพระมหินทเถระขอให้พระสังฆมิตตาเถรีผู้เป็นน้อง
มาช่วยอุปสมบทพระภิกษุในลังกา พระสังฆมิตตาเถรี
ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกในลังกาในครั้งนั้น
คัมภีร์อรรถกถาได้พรรณนาถึงอันสงฆ์และวิธีการบูชา
พระศรีมหาโพธิ์ไว้เป็นอเนกประการชาวลังกาได้ถือคติ
บูชาพระศรีมหาโพธิ์ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถา

ชาวสุโขทัยได้รับแนวความคิดเรื่องการบูชา
พระศรีมหาโพธิ์มาจากลังกา ความสำคัญของการบูชา
พระศรีมหาโพธิ์ตามความเข้าใจของชาวสุโขทัยกล่าวไว้
ในจารึกนครชุม ดังนี้ “ผีผู้ใดได้ไหว้บนกระทำบูชา
พระศรีรัตนมหาธาตุและพระศรีมหาโพธิ์นี้ว่าไชว ให้มี
ผลอันสงฆ์ดังได้บนตนพระเป็นเจ้าบ้างแล” จะเห็นได้
ว่าชาวสุโขทัย กล่าวถึงการบูชาพระศรีรัตนมหาธาตุ
ควบคู่ไปกับการบูชาพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งสะท้อนให้
เห็นคตินิยมของชาวสุโขทัย ในการปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์
พร้อมไปกับการสร้างเจดีย์พระศรีรัตนมหาธาตุเพื่อจักได้
เป็นสิ่งบูชาคู่กันไป คติและแนวปฏิบัติดังกล่าวปรากฏ
ในจารึกสุโขทัย ดังนี้

จารึกวัดศรีชุม กล่าวว่าสมเด็จพระมหาเถร
ศรีศรีทธาราชจุฬามณี “เทียรปรารถนา โพธิสมภาร
ก่อพระเจดีย์ ปลุกพระศรีมหาโพธิ์ กระทำพุทธประติมา
ทุกแห่งทุกพาย พระศรีมหาโพธิ์นครสิงหลนั้นก็ดี สมเด็จพระ
มหาเถระเป็นเจ้าเอามาปลูกเหนือดิน จึ่งอธิษฐานผิ
ว่า (เราจักได้เป็น) พระพุทธเจ้าจึงว่าไชวให้เป็นอย่าง

ได้เกี่ยวลักรัน ครั้นอธิษฐานดั่งอันชื่อใบหนึ่งแห่ง จึงขึ้น เป็นใบเขียวงามหนักหนาแก่กมเป็นต้นใหม่ ต้นหลวง สูงงามหนักหนาเป็นหลายกิ่ง“

จารึกนครชุม กล่าวว่ เมื่อคราวที่พระมหาธรรมราชาลิไทโปรดให้นำพระมหาธาตุมาจากลังกานั้น ได้โปรดให้ “เอาทั้งพืช พระศรีมหาโพธิ์ อันพระพุทธรเจ้าเองเสด็จอยู่ใต้ต้นและผจญขุนมารามธราช ได้ปราบ แก่สัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทธร มาปลูกเบื้องหลังพระมหาธาตุนี้”

จารึกเขาสุมณญ กล่าวว่ พระมหาธรรมราชาลิไท เมื่อเสด็จไปประทับที่เมืองพิษณุโลก ได้ “พระมหาธาตุปลูกพระศรีมหาโพธิ์”

จารึกวัดเขากบ กล่าวถึงการ “ผสมแต่ก่อพระเจดีย์พระศรีรัตนธาตุ (และ) ผสมแต่ปลูกพระศรีมหาโพธิ์ได้สามร้อยต้น ลางต้นยอด ลางต้น ง ลางต้นค่า ปลูกด้วยอธิษฐานบารมีจึง...ปลูกพระศรีมหาโพธิ์ พันต้น”

จารึกวัดข้ามล่อม กล่าวว่เมื่อพนมไสคำ ได้ยกเรือนเป็นพระวิหารแล้วได้ออกบวชสร้างพระพุทธรูป ภูมิ หอพระปฏิมากรรมรวมทั้ง “ปลูกพระศรีมหาโพธิ์” ไว้ในวัดนั้นด้วย

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า ชาวสุโขทัยมีแนวคิดในการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ เพราะถือว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้นไม้ที่พระพุทธรเจ้าประทับนั่งในวันตรัสรู้ เป็นต้นไม้ที่เช้บูชาพระพุทธรเจ้า นิยมปลูกในบริเวณวัดหรือพุทธสถานต่าง ๆ การปลูกต้นโพธิ์ในวัดได้นิยมปฏิบัติสืบต่อกันมาในสังคมไทย เป็นสัญลักษณ์แทนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งหาหน่อหรือกิ่งมาปลูกได้ยาก

(เทียมจันทร์ หมั่นสระเกษ, 2542: 144-146)

บทสรุป

จากการศึกษาพระพุทธรศาสนาในจารึกสมัยสุโขทัย จะเห็นได้ว่าชาวสุโขทัย มีแนวคิดทางศาสนาพุทธรหลายประการ คือ แนวคิดในเรื่องการบวช แนวคิดเรื่องการปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ แนวคิดเรื่องการสร้างพระพุทธรบาท แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์ แนวคิดเรื่องการสร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระธาตุ แนวคิดเรื่องการอุทิศที่ดินและผู้คน แนวคิดเรื่องการถวายเครื่องบริขาร เครื่องใช้แด่พระสงฆ์ แนวคิดเรื่องยุคพระศรีอาริย์ และแนวคิดเรื่องนรกสวรรค์

จากแนวคิดทางศาสนาพุทธรของชาวสุโขทัยนี้ ทำให้ทราบสภาพความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัยได้ว่าประชาชนมีความเชื่อและศรัทธาในคำสอนของพระพุทธรศาสนา ความประเพณีของพุทธรศาสนิกชนในสมัยนั้นประชาชนได้ปฏิบัติกิจทางศาสนา คือการทำบุญในโอกาสต่าง ๆ ตามประเพณี เช่น การทอดกฐินเข้าพรรษา รักษาศีลวันพระ นอกจากนี้ในประเพณีต่าง ๆ การทำบุญจะมีทั้งความรื่นเริงสนุกสนานมีความพร้อมเพรียง ทั้งยังมีการสร้างศิลปวัตถุที่ระลึกทางศาสนา มีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธรศาสนาหลังลัทธิลังกาวงศ์ซึ่งได้มาจากเมื่อนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ประชาชนยังมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่พระสงฆ์มีการสร้างถาวรวัตถุ ถวายที่ดินและคนส่งเสริมบุตรหลานให้ได้บวชเรียนเพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธรศาสนา ทั้งยังจารึกพระธรรมคำสั่งสอนอันเป็นคำสอนของพระพุทธรเจ้าให้อยู่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2505). **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา**. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- เทียมจันทร์ ห่มน้สระเกษ. (2542). **การศึกษาโลกทัศน์ในจารึกสุโขทัย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ลิไท, พญา. (2526). **ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วารี สามารธ. (2528). **ความคิดทางสังคมในวรรณกรรมสุโขทัย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิจิตร สังข์ประพันธ์. (2534). **พุทธศาสตร์**. ภูเก็ต: วิทยาลัยครูภูเก็ต.
- ศิลปากร, กรม. (2526). **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ลายสือไทย พุทธศักราช 2526. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. (2515). **ประชุมศิลาจารึก หลักที่ 1**. กรุงเทพฯ: อรุณสภา.
- สนิท อนุจารี (สุเมธีรัมย์), พระมหา. (2546). **พระพุทธรูปกับวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย : ศึกษาเฉพาะกรณีศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภาวดีพระร่วง**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.